

Hoover fick fria händer att bekämpa denna brottslighet och lyckades till viss del.

Priset som Norge fick betala för förbudet var ökad smuggling och hembränning. Konsekvenserna för USA blev tillväxten av den organiserade brottsligheten och ökad korruption. Johansen konstaterar att dessa yttringar för respektive land levde vidare även efter förbudet, om än i mindre omfattning, vilket leder in honom i följande intressanta tanke: "Hvem vet; om ikke det neste århundres historikere og kriminologer vil se på mellomkrigstidens illegale alkoholmarked og den illegale sprit- og brennevinsetningen i vår egen tid som to historiske faser som

har mer til felles enn bare de alkoholholdige varene som er blitt omsatt i disse markedene." (s. 222)

Johansens åsikt att den traditionella brottsligheten inte ökade p.g.a. förbudstiden ställer jag mig tveksam till, eftersom den grundar sig på en klar avgränsning mellan traditionell brottslighet och den som uppstod i samband med den illegala alkoholmarknaden. Den har säkerligen sin relevans i Norge, men applicerad på de amerikanska förhållandena framstår den som konstnerad med tanke på att den organiserade brottsligheten troligen inte gjorde någon sådan uppdelning i sin verksamhet.

Till bokens förtjänster hör onekligen

att Johansen ger en heltäckande bild av förbudstiden och att han på ett övertygande sätt slår hål på myter som uppstått i samband med den. Johansens bok innehåller ett flertal anekdoter, vilket gör den både spännande och lärorik. Arbetet har, som jag förstår det, en populärvetenskaplig uppläggning, och som sådan fyller den sin funktion mer än väl.

Ingemar Uusitalo

L I T T E R A T U R

Frånberg, P.: Umeåsystemet. En studie i alternativ nykterhetspolitik 1919-1945. Umeå 1983.

Missbrukarvård i fängelser

Anja Koski-Jännes: Huppu silmiltä. Katsaus vankien päihteiden käytön vähentämisenetelmiin ja niiden tuloksellisuuteen (Bort med skyggklapparna. En översikt över olika metoder att minska drogbruket i fängelserna och resultatet av dem). Justitieministeriets fångvårdsavdelning, publikationer 1/95. Helsingfors 1995. 133 s.

Justitieministeriets fångvårdsavdelning har utkommit med en informativ och användbar bok om drogproblemet och missbrukarvården i de finländska fängelserna. Anja Koski-Jännes har inom samma pärmar för första gången samlat de erfarenheter man har av fångars missbruksproblem, och om de behandlingsprogram som hittills praktiserats i de finländska fängelserna.

Det har länge varit ett känt faktum att rusmedelsproblemen bland fångar är vanligare än inom andra medborgargrupper. I en hälsoundersökning som gjordes bland fångar år 1985 definierades 44 % som alkoholister. Alkoholism är, som Koski-Jännes konstaterar, en av de första stötestenarna återfallsförbrytare snubblar över, och något som effektivt hindrar dem från att ta sig ur fångelsespirlen. Fyra fångar av fem har varit berusade vid brottstillfället.

Allt detta vittnar om att dessa personer är i behov av någon form av intervention när det gäller alkoholanvändningen. Av de fångar som har rusme-

delsproblem är den övervägande delen fortfarande alkoholmissbrukare, men andelen blandmissbrukare ser ut att öka rätt snabbt.

I takt med att narkotikan blivit vanligare ute i samhället, har den också blivit vanligare i våra fängelser. Dels hamnar de personer som är narkotikaberoende i fängelse på grund av sitt illegala missbruk, dels kan man ofta konstatera att de som i det civila är alkoholister i fängelserna av praktiska skäl förvandlas till läkemedels- eller narkotikamissbrukare. Det är nämligen lättare att smuggla in läkemedel och narkotika än alkohol innanför murarna. Risken att bli fast för sådant missbruk är också mindre. I de finländska fängelserna är de vanligaste mediciner som missbrukas Diapam, Oxepam och Sombutolia, medan hasch och amfetamin är de vanligaste narkotikapreparaten.

Från början av maj 1995 infördes i de finländska fängelserna nya bestämmelser vad gäller fångens skyldigheter att delta i aktiviteter under strafftiden.

Deltagande i arbete eller utbildning utvidgades till att gälla även rehabiliterande verksamhet. Missbrukarvården intar i detta sammanhang en central plats, eftersom missbruket starkt påverkar den friviliga fångens möjligheter att klara sig ute i samhället.

Den förnyade lagstiftningen och de ökande drogproblemen utgör en stor utmaning för fängelserna och deras personal. Ser man på personalstrukturen i dag, är den inte till sin sammansättning sådan att den utan fortbildning på missbrukarvårdens område kan svara på utmaningen. Dessutom krävs ännu rätt stora attitydförändringar.

Med den erfarenhet jag själv har av att arbeta innanför murarna är det uppenbart att fängelserna av tradition varit vana att se rusmedelsanvändningen som ett ordningsproblem. Och på det svarar man genom att bestraffa. Det här har länge varit det enda sättet på vilket man reagerat på en fånges missbruk. Det har också alltid varit en hederssak att ett fängelse varit drogfrött. Man kan därför inte vänta sig att personal som i första hand blivit utbildad för att sköta säkerhetsfrågor skall vara beredd att inta en roll som missbrukarvårdare.

För detta krävs utbildning och en förmåga att se på rusmedelsproblemet som både ett individuellt problem och ett samhällsproblem, som inte kan be-

straffas bort eller betraktas enbart som ett ordningsproblem. När man blivit medveten om en fånges droganvändning har personalen hittills närmat sig problemet mycket tekniskt. Man har varit intresserad av varifrån personen ifråga fått sin drog, när, av vem, hur, på vilket sätt, hur mycket och till vilket pris? Sällan har man frågat sig: varför?

Att så har varit fallet är helt naturligt, eftersom personalen blivit utbildad just till sådana uppgifter, och inte till missbrukarvårdare eller terapeuter.

Drogmissbruket bland fångarna utgör emellertid en utmaning inte bara för anställda inom fångvården utan också för de organisationer som ute i samhället arbetar med missbrukarvård. Det kan nämligen inte vara meningen att fångvården skall överta allt ansvar för fångarnas rehabilitering. Om ansvaret för rusvården finns stadgat i den finländska rusvårdslagen och inte i lagstiftningen om verkställighet av straff. Å andra sidan kan själva strafftiden vara en läglig tidpunkt för en fånge att stanna upp och tänka över det egna drogproblemet och vilka möjligheter han har att klara av det. Det här är emellertid något en människa sällan klarar av utan utomstående stöd och hjälp.

De personer inom fångvården som svarar för missbrukarvården ställs inför många svåra frågor. Kan man t.ex. i en omgivning där klienterna befinner sig mot sin vilja motivera dem att lösa sina drogproblem? Kan man, med den personalstruktur som finns, klara av de svåra problemen — när inte ens de professionella instanserna har gjort det? Hur skall resultaten räknas och bedömas? Borde man kunna utläsa vårdresultaten i form av lägre brottsstatistik?

Anja Koski-Jännes hänvisar bl.a. till den svenske kriminologen Leif Lenke, som visat att våldsbrottens mängd i Sverige, Norge, Finland och Frankrike (men inte i Danmark) står i en direkt proportion till alkoholkonsumtionen; en ökning av konsumtionen ger fler våldsbrott, och vice versa. Ett samband som enligt Koski-Jännes, med hänvisning till historisk forskning, inte heller för Finlands del alltid varit lika klart.

I Finland har olika slag av berusande och/eller smärtstillande läkemedel blivit populärare, i motsats till de övriga nordiska länderna (något som t.ex. framgår av Elianne Riskas bidrag i NAD-rapport Nr 23, *Minor tranquilizers in the Nordic countries*, Helsinki 1993). Vid långvarigt bruk skapar de beroende. Och använda tillsammans med alkohol ökar de ruskänslan och risken för oberäknliga handlingar. Detta i sin tur leder lätt till kriminella handlingar. Det att en människa är beroende av ibland svåråtkomliga kemiska preparat, som därtill kan vara dyra, ökar också risken för kriminalitet.

Eller som Jari uttrycker det i en intervju (citerad i boken): "Jag anser att alkoholism är det att jag känner ett tvång att dricka sprit, eller att använda någonting annat för att få mig omtöcknad. Bakom tvånget ligger det att jag vill fly från mitt illamående. Många dagars supande skapar detta tvång. Första dagen kan det ännu kännas roligt, men inte se'n mera. Men jag tvingas dricka mera sprit för begärets skull. . ." ("Varför dricker Jari?", Avain 7/1994; min övers.).

Orsaken till varför många fångar vill berusa sig både i det civila och i fängelset är troligen densamma som för Jari, dvs. att man vill fly sitt illamående. Det att rusmedel används som bot mot illamandet har sin förklaring i att man med deras hjälp snabbt kan påverka sitt inre tillstånd. Man kan med hjälp av droger eftersträva välbefinnande, avslappning, en känsla av närhet och samhörighet, spänning, och en känsla av makt. Man kan också önska glömma något eller bli kvitt sin skuld-känsla. I ett fängelse, där man är isolerad från omvärlden, är behov av det här slaget ännu påtagligare än i det civila livet.

Den psykiska tillfredsställelse man får av droger, och det stöd man får av sin referensgrupp, förklarar enligt Koski-Jännes varför så många barn och ungdomar som kommer från splittrade hem, och som har koncentrations- och skolsvårigheter, börjar experimentera med rusmedel redan i 11-12 årsåldern. Hon konstaterar vidare att de som debuterar tidigt även är mer benägna att hamna i riskzonen vad gäller krimina-

litet, och att många av dem som senare fastnar i drogfällan redan från början varit multiproblemfall. De har vid sidan av sociala problem olika slag av psykiska och personlighetsstörningar, och lider ofta av depression.

Det psykiska beroendet grundar sig, som Koski-Jännes skriver, på inlärning. Modellerna för alkohol användningen lär sig ungdomar både medvetet och omedvetet, t.ex. alla de positiva känslor som förknippas med en tilltagande berusning. I vår kultur är ju, som hon konstaterar, många centrala högtider som första maj och midsommar svåra att fira på helt nyktert huvud. Allt detta gäller också för dem som sitter i våra fängelser.

Med exemplen i översikten visar Anja Koski-Jännes att det inte finns en enda metod som är den riktiga när det gäller att hjälpa människor att komma ur sitt beroende. Sätten är många; en metod passar en person och en annan är mera användbar för en annan.

Det har ofta i dessa sammanhang visat sig förnuftigt att börja med mindre interventioner, och sedan stegvis övergå till radikalare metoder, ifall det anses nödvändigt. Däremot är det varken ekonomiskt eller etiskt motiverat att som första åtgärd sätta en person i slutet anstaltsvård.

I de behandlingsprogram som använts i de finländska fängelserna, och som refereras i boken, kan man se en tydlig svaghet. De innehåller mycket av vardagens praktiska göromål, såsom matlagning och skötsel av dagliga sysslor, samt idrott och olika slag av fritidsaktiviteter. Det är i och för sig bra att fångarna får lära sig att ta ansvar och självständigt sköta vardagsgöromålen, eftersom många är ovana att göra det. Men det verkar som om man skulle gå som katten kör i het gröt när det gäller att ta itu med själva drogproblemet. Skulle det handla om ett behandlingsprogram borde drogproblemet få en konkretare utformning, eftersom det annars finns en fara att deltagarna inte blir medvetna om att det faktiskt var det det hela gällde.

Av internationella erfarenheter vet man att interventionen i rusfrågor borde vara mycket konkret, och förankrad i vardagssituationer. Även de finländs-

ka fångarna har givit uttryck för dylika önskemål. Anja Koski-Jännes konstaterar att man därför borde träna de situationer där frestelsen att använda droger kommer upp, och peka på alternativa handlingsmodeller; hur tacka nej till droger när man blir erbjuden, hur använda sin fritid drogfritt?

När man gör upp ett konkret behandlingsprogram är det viktigt att fången kan känna att programmet är meningsfullt för just honom eller henne. Ofta är människorelationer och självkännet av stor betydelse när man vill komma ur ett missbruk. Hur skall man behärska sina känslor, och hur förstå andras? Hur skall man klara av sina relationsproblem, och hur komma i kontakt med människor som stöder en drogfri och icke-kriminell livsstil — för att nu nämna några konkreta problemställningar.

De åtgärder som borde vidtas riktar sig såväl till organisationen och dess personal som till de intagna. Till de konkreta åtgärder Koski-Jännes räknar upp hör att varje fånge borde tilldelas en liten skrift med information om droger, med uppgifter om deras verkningsområde, om olika sätt att frigöra sig från dem och om vad man kan göra för att förebygga droganvändningen, och var man kan söka hjälp. Gemensamma informationstillfällen borde anordnas för alla nyinkomna fångar, och likaså inför frigivningen. Man borde också kartlägga varje interns förhållande till rusmedel, varefter ett personligt rehabiliteringsprogram utarbetas i samråd med denne.

Speciella kurser i hur man kommer ur sitt missbruk kan enligt henne också i fortsättningen rekommenderas under strafftiden. Även kursutbudet utanför fängelset kunde tas i bruk, t.ex. i form av veckoslutskurser där även anhöriga kunde delta. Av erfarenhet vet man att miljöbyte i dylika fall har stor betydelse för hur budskapet når fram. Det att en kurs ordnas utanför fängelset ökar motivationen att delta. Det system med rusfria avdelningar

som finns i endel fångelser borde ytterligare utvecklas. Deras verksamhetsidé borde samtidigt förtydligas och innehållet i verksamheten bli mera målinriktat.

Olika fångelser kan också specialisera sig på olika slag av verksamhetsidéer. Exempel på fångelser där man på ett fungerande sätt tagit sig an missbrukarvården är avdelningen Leira i Trondheim i Norge, där man följer en konsekvenspedagogisk modell, samt Vänersborg i Sverige, där man framgångsrikt arbetat med program för rattfyllerister.

För de fångar som haft vårdkontakter före sin fängelsedom är det viktigt att de också under fängelsetiden har en möjlighet att upprätthålla dessa. Det kan praktiskt förverkligas så att fången har möjlighet att besöka A-rådgivningen, eller att AA eller Anonyma Narkomaner har möjlighet att hålla sina möten innanför fängelsemurarna. När frigivningen närmar sig är det av stor vikt att man åtminstone erbjuder fången kontakt med A-rådgivningen.

Delegationen för fångvårdsärenden i Finland har i en utredning som den 13 december 1994 överlämnades till justitieministern föreslagit att fängelsestraffet delvis kunde sonas genom deltagande i vård, rehabilitering eller utbildning, som sker utanför fängelset. En person med narkotikaproblem kunde i slutet av strafftiden i stället vårdas på en inrättning. Om detta goda förslag förverkligas i Finland innebär det inte, med tanke på fångelsernas egna vårdprogram, någon konkurrerande verksamhet utan ett kompletterande och motiverande inslag.

I varje fångelse borde det finnas en arbetsgrupp för missbrukarvård. Det är viktigt att den består av sådana personer som faktiskt har ett intresse av dessa frågor, och att de olika personalkategorierna är representerade, eftersom alla har sitt eget sätt att se på problematiken.

Det är också viktigt att missbrukarvården ingår som ett genomgående te-

ma i personalutbildningen. Den kan senare kompletteras med idé- och skolningsdagar, samtidigt som olika personalgrupper regionalt kan planera sina behandlingsprogram tillsammans. Personalen upplever i sitt dagliga arbete drogproblemet så påtagligt att de nog är motiverade, men de behöver skolning och handledning. Problemet kan inte längre sopas under mattan, utan måste mötas och åtgärdas — såväl av missbrukaren som av fängelsepersonalen.

Jag är övertygad om att Anja Koski-Jännes utredning fyller en viktig funktion när man i fångelserna arbetar vidare på sina program för missbrukarvård. Hon har gjort ett förtjänstfullt och banbrytande arbete, som ger en bra bild av det man gjort på området i Finland och i det övriga Norden, samtidigt som hon pekar på vad som ytterligare kunde göras. Boken innehåller också en omfattande utredning om de program och de åtgärder som vidtagits inom missbrukarvården för fångar i USA och Kanada. I Nordamerika har man med framgång praktiserat Ross' och Fabianos program för kognitiv färdighetsträning (cognitive skills training), där man övat fångarna i nya tanke- och handlingsmodeller. Kognitiv färdighetsträning har praktiserats i fångelserna även i Sverige och Danmark. En översikt som ger en bild av missbrukarvårdsprogrammen runt om i världen och resultatet av dem har inte tidigare gjorts.

Anja Koski-Jännes bok är informativ och läsvärd också för alla andra som arbetar inom missbrukarvården, eftersom lagbundenheterna i drogmissbruket i stort sett är desamma, det må sedan gälla fångar eller "fria" medborgare. De utmaningar som fångvården står inför när det gäller drogmissbruket kräver uppmärksamhet, idérike-dom och samarbete mellan experterna inom missbrukarvården och fotfolket inom fångelserna.

Sonja Kurtén-Vartiö